

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ОПІКИ В УКРАЇНІ ТА КРИМУ

Постановка проблеми. В останні роки опіка дітей та молоді в Україні викликає посилену увагу з боку держави і громадських організацій, про що свідчить видання багатьох державних документів, створення опікунських закладів нового типу. Проте ще багато питань в цій ділянці суспільного життя залишаються не розв'язаними.

Опіка дітей та молоді сягає своїми коренями в глибоку давнину. Зміст і форми її здійснення залежали від рівня розвитку людського суспільства. В умовах трансформації громадського устрою проблеми опіки і виховання молоді стають особливо актуальними і вимагають концентрації зусиль всього суспільства.

Науковці і практики дійшли висновку, що, здійснюючи реформування опіки в Україні, необхідно зберегти національні традиції опіки і виховання дітей і молоді і водночас використати кращий зарубіжний досвід суспільного життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Опіка над дітьми на українських землях завжди була однією з найважливіших функцій суспільства. Як стверджують історики педагогіки (І.Бартошевський, К.Мажець, С.Русова, С. Сірополко), культурі українців завжди були притаманні традиції гуманного, бережливого ставлення до немічних і обездолених людей, а особливо до дітей, як найбільш незахищених серед них. Все в умовах матріархату провідну роль у становленні і розвитку благодійності відіграла жінка-матір, яка була берегинею роду, хранителькою його традицій.

Як свідчить вивчення джерельної бази (Б.Ступарик, Д.Яворницький, Г.Ясницький), зокрема літописів та хронік, київські князі офіційно зобов'язували духовенство здійснювати соціальну опіку, надавати необхідну допомогу не тільки дітям, але й усім потребуючим, створюючи притулки, школи різного типу та інші заклади опіки, для чого виділяли для церкви десятку частину від доходів княжої скарбниці. Тобто церква брала на себе функції щодо забезпечення навчанням, лікуванням, харчуванням і житлом всіх тих, хто цього потребував.

Основні напрями соціальної опіки на історичному та сучасному етапі розвитку української держави розкриті в працях В.Полтавця, І.Миговича, Л.Мищик, І.Звереві, Б.Ступарика, Д.Яворницького та ін. Система соціальної опіки України описана Л.Коваль, Г.Лактіоною, Н.В.Лисенко, С.Харченком, Л.Ваховським, Т.Завгородньою та ін.

Цілі та завдання. Проаналізувати в історичному контексті розвиток опіки в Україні та Криму; виділити найефективніші форми опіки для використання на сучасному етапі розвитку системи опіки та піклування дітей та молоді.

Основний зміст. Проблема опіки і виховання є показником суспільних, економічних явищ і ступеня цивілізаційного розвитку даної історичної епохи. Для різних історичних епох характерними були особливі форми опіки та піклування. Так, після занепаду Київської Русі та іноземної окупації турботу про опіку взяли на себе церкви, монастирі та релігійні об'єднання. Опіка зводилася до того, щоб нагодувати голодного, напоїти спраглою, дати притулок бездомному. З системи опіки "випали" інституції, які займалися освітою і вихованням дітей та молоді, що завдало величезної шкоди українському народові [1].

В кінці XVIII - на початку XIX ст. на Україну поширилася діяльність органів громадської опіки, які керували роботою виховних будинків і притулків, лікарень тощо. Поступово справа опіки переходила у руки держави і громадських організацій, діяльність яких також регламентувалася державою.

Значну роль в організації опіки на українських землях відіграли земства, діяльність яких розпочалася в 60-х роках XIX ст. Розширення сфери опікунської

діяльності викликав інтенсивний розвиток капіталізму і пов'язаний з ним розподіл праці, залучення жінок до суспільного виробництва, що призвело до створення дошкільних виховних закладів, які здійснювали опіку над дітьми під час праці матерів. Керуючись прагненням допомогти у вихованні дітей робітників, представники прогресивної інтелігенції організували в Києві у 1874 р. «Товариство денних притулків для дітей робітничого класу», у 5 закладах якого у 1899 році перебувало 375 дітей віком від 2 до 10 років.

На початку XIX ст. в Україні діяльність щодо опіки дітей значно активізувалася. Створювалися різні типи закладів (охоронки, бурси тощо) для дітей-сиріт та дітей з вадами розвитку. Їх утримання фінансувалося громадськими організаціями. У 1839 р. у Львові закладено дім охорони (захоронку) дітей віком від 2 до 6 років, батьки яких були бідні і не могли дати їм виховання. Заслуга у відкритті цього закладу належала військовому комісару Шисслеру. В домі охорони було зібрано тисячі іграшок, які мали допомагати дітям під керівництвом педагогів вивчати азбуку і навчатися читати.

У цей період в Харкові було створено дитячий притулок, де знаходилися бідні діти як вільних батьків, так і кріпаків (православних). 36 дівчаток та 32 хлопчика у віці від 3 до 10 років приходили у притулок вранці, де за ними наглядали, годували, навчали, а ввечері їх забирали батьки. Дівчата, які успішно закінчили курс у 10 років, переводилися до школи Харківського благодійного товариства, яке виникло у 1843 р., там вони знаходилися до 17 років. З 1870 притулок стає інтернатом для дівчат.

Боротьба за національно-культурне відродження в другій половині XIX ст. призвела до еволюції системи освіти й виховання в Галичині, свідченням чого є також створення першого українського дошкільного закладу - осередку опіки і виховання селянських дітей. Ідею його створення висунула у 1891 р. Наталія Кобринська на віче в Стрию. А першу захоронку відкрив у своєму селі Жужелю. Кирило Сілецький за власні кошти у 1892 р. Згодом такі дошкільні заклади відкриваються у Львові, Станіславі, Тернополі, Снятині, в селах краю. Змістом їх діяльності були опіка і морально-релігійне виховання на засадах християнської віри [2].

Львівська філія Українського Краєвого Товариства охорони дітей і опіки над молоддю опікувалася дітворою, чії батьки або матері загинули на війні, були в полоні. Товариство також утримувало Порадню для матерів, яким безплатно надавалися санітарно-медичні поради для вагітних жінок і дітвори, білізна, одяг.

Для організації допомоги іншим категоріям дітей та молоді у Харкові було засновано Товариство виправних притулків для неповнолітніх злочинців, але перший такий притулок було відкрито у 1881 р. У ньому перевиховувалось більше 50 хлопців, які приймалися сюди віком до 16 років, не менш, ніж на два роки. Вихованці одержували загальну освіту, виховувалися відповідно до релігійної моралі, поваги до чужої власності, покори старшим, призивалися до праці.

Першими організаторами такої діяльності були О.Зеленко та С.Шацький, які, з метою створення умов для покращення дитинства бідноти, організували дитячі клуби та літню колонію Товариства "Сетлемент" (1905). Практична діяльність наштотувала організаторів до висновків, що ефективність виховної роботи з дітьми залежить від тісного контакту з батьками. С.Шацький: "Не можна зрозуміти, де закінчується дитина і починається середовище". Саме тому при "Сетлементі" створюються консультативний пункт для батьків, батьківський університет, курси з окремих дисциплін, пункт надання медичної допомоги. На початку 1908 р.

"Сетлемент" був закритий царатом за "проведення соціалізму серед дітей". У 1909 році С.Т.Шацький зумів відновити діяльність товариства, але під новою назвою Станція "Дитяча праця та відпочинок". До структури Станції, крім клубів, входили ще й дитячий садок та експериментальна початкова школа.

Педагогічним експериментом у сфері трудового та естетичного виховання, організації дитячого колективу була і діяльність літньої колонії "Бадьоре життя" (1911-1931). Колонія по справжньому була дитячою, оскільки дорослі мали такі ж права, як діти і не могли без останніх регулювати загальне життя колективу. Через три роки було зроблено висновки, що "між основними сторонами життя дитини - фізичною працею, грою, мистецтвом, інтелектуальним та соціальним розвитком - існує зв'язок і взаємодія; зміни, які відбуваються в одному з напрямків, викликають зміни в іншому" [3]. На думку С.Т.Шацького, для вдосконалення виховання необхідно проводити більш широкую культурно-просвітницьку роботу в районі, впливати і на дорослих - це дасть можливість поживати громадське життя загалом.

Дослідники встановили, що в кінці XIX ст. в підросійській Україні функціонували 14 854 добродійні заклади, які підпорядковувалися різним міністерствам і відомствам Росії.

Активний розвиток система опіки у Криму отримала в 1854 р., у розпал Кримської війни, в Сімферополі відкрито перший в Криму дитячий притулок.

Сама ідея щодо піклування дітей-сиріт і дітей особливо бідних батьків виношувалася громадськістю міста з весни 1848 р. Було вирішено "заснувати в Сімферополі невеликий дитячий притулок під назвою Спаського і роботи на нього одноразові і щорічні пожертвування з упевненістю, що знайдеться багато благодійників, які візьмуть участь в цій справі і таким чином складеться сума, з якою можна буде приступити до установа притулку". Починаючи з 1849 р. щорічно проводився збір добровільних пожертвувань. Серед численних дарувальників були імператриця Марія Олександрівна, М. Воронцов, Фальц-Фейни, кримське купецтво та ін. Коли було зібрано близько 2000 крб., губернатор В.Пестель (брат декабриста П. Пестеля) звернувся до новоросійського генерал-губернатора з проханням дозволити відкрити притулок, при цьому начальником його пропонував "вдову генерала від інфантерії, героя Монмартра і Парижа А. Рудзевича, Марфу Євстафівну" (дочка одного з перших предводителів таврійського дворянства Е.Нотари). Клопотання було затверджено імператрицею Марією Олександрівною (звичайно дружини царів і займалися

добродійністю в рамках країни, а на місцях - дружини губернаторів). Але з різних причин відкриття притулку затягувалося. Лише в 1854 р. за ініціативою дружини губернатора графині А.Адлерберг притулок "для піклування сиріт, дітей найбідніших мешканців Сімферополя та інших приморських міст, розорених у військовий час" було все ж таки відкрито. Пізніше притулок було названо ім'ям графині.

Спочатку притулок знаходився в приватних будинках. В 1857 р. у вдови померлого в 1843 р. генерал-лейтенанта Н. Раєвського-молодшого А. Бороздіної для притулку було куплено будинок на Сінній площі, пізніше перебудовано. В 1859 р. Морське відомство подарувало притулку куплений ним будинок на Поліцейській вулиці. Проте він був "недостатньо хороший" і незабаром проданий. На виручені кошти і добродійні пожертвування Рада опікунів притулку вирішила побудувати спеціальну будівлю на місці двору дома Раєвських. Двоповерховий будинок було зведено за рік і 15 (27) квітня 1869 р. освячено. В нижньому поверсі знаходилися церква, дві великі класні кімнати, їдальня, приймальня, кабінети директора і доглядачки, невелике лікарняне відділення з ізолятором; у верхньому — спальні для дітей. Спочатку їх було 20, незабаром число вихованців притулку збільшилося до 60.

В одному з клопотань у столицю губернатор Р. Жуковський писав, що, окрім піклування, притулок, що займає "кращу в місті" будівлю, "доставляє дітям релігійно-етичне виховання, навчання Закону Божому, читанню і письму і азам арифметики, навчання дівчаток шиттю, кроєнню білизни і плаття, вишиванню і умінню вести звичайне домашнє господарство".

Таким чином, в цей історичний період опіка в Криму здійснювалася благодійниками та земською владою, як і в Україні.

Висновки. Суспільна опіка у XIX ст. здійснювалася земськими та міськими установами, державна фінансова підтримка закладів опіки поступово набувала систематичного характеру. Істотну роль у наданні соціальної допомоги відігравала приватна благодійність. Найбільш ефективними формами опіки дітей були захоронки, притулки та поради.

Рекомендації і перспективи подальшого розвитку. Подальші напрямки досліджень в сфері опіки та піклування дітей та молоді повинні бути спрямовані на розвиток опікунсько-виховної функції не тільки школи, а й позашкільних закладів з урахуванням національних традицій, специфіки Кримського регіону.

ЛІТЕРАТУРА

1. Завгородня Т. К., Лисенко Н. В., Мажець К. Д., Ступарик Б. М. Опіка дітей і молоді в добу трансформації суспільного устрою/ Заг. редакція Б. М. Ступарика. – Івано-Франківськ – Ужгород: «Мистецька лінія», 2002. – 152 с.
2. "Захоронка" - тип українського дошкілля //

Шлях виховання й навчання. -Львів, 1934.-Ч.1.-С.67.

3. Історія, теорія і практика соціальної роботи в Україні / Упорядники: С.Я.Харченко, М.С. Кратіонов, Л.Ц. Ваховський, та інш. – Луганськ: Альма-матер, 2005. – 408с.

Подано до редакції

РЕЗЮМЕ

Рассматривается и анализируется развитие системы опеки и попечительства в Украине и Крыму в XIX ст. Исследуются формы опеки и учреждения социальной опеки.

SUMMARY

The author analyses development of the system of guardianship and patronage in Ukraine and Crimea in the XIX century. The article presents some forms of guardianship and activity of special organizations of social guardianship.